

ISBN 978-80-557-1697-8

RODOVO SYMETRICKÝ JAZYK V SLOVENSKOM A NEMECKOM JAZYKOVOM PROSTREDÍ
V KONTEXTE EURÓPSKEJ RODOVEJ POLITIKY A GENDER MAINSTREAMINGU

Jana Štefaňáková

umb
UNIVERZITA
MATEJA BELA
V BANSKEJ BYSTRICI

2020

Jana Štefaňáková

Rodovo symetrický jazyk v slovenskom a nemeckom jazykovom prostredí v kontexte európskej rodovej politiky a *gender mainstreamingu*

ELIANUM

OBSAH

OBSAH	4
ZOZNAM TABULIEK	6
ZOZNAM OBRÁZKOV	8
ÚVOD	9
1 GENDER A TERMINOLÓGIA – GENDEROVÉ TEÓRIE – GENDEROVÉ ŠTÚDIÁ – FEMINISTICKÁ A GENDEROVÁ LINGVISTIKA	17
1.1 Gender a súvisiace pojmy	18
1.2 Gender a odvodené pojmy	23
1.3 Genderové/rodové štúdiá	32
1.4 Gender z hľadiska genderových teórií	33
1.5 Feministická a genderová/rodová lingvistika	39
1.6 Generické maskulínium	45
2 GENDEROVÁ/RODOVÁ POLITIKA.....	50
2.1 Politická korektnosť a rodový diskurz.....	50
2.2 Genderová/rodová politika a jej miesto v systéme verejnej politiky	54
2.3 K vybraným pojmom a nástrojom súčasnej genderovej/rodovej politiky s akcentom na ich výklad v slovenskom a nemeckom jazyku ...	57
2.4 Gender mainstreaming.....	67
3 POLITIKA RODOVEJ ROVNOSTI A VÝVOJ LEGISLATÍVY V EÚ NA SLOVENSKU A V NEMECKY HOVORIACICH KRAJINÁCH	72
3.1 Legislatívny rámec rodovej rovnosti na úrovni Európskej únie	72
3.2 Rodová rovnosť a rodovo vyvážený jazyk v medzinárodnom kontexte ...	78
3.3 Rodovo vyvážený jazyk na úrovni Európskej únie, OSN a Rady Európy	80
4 RODOVÁ ROVNOSŤ A RODOVO VYVÁŽENÝ JAZYK V NEMECKU, RAKÚSKU, ŠVAJČIARSKU A NA SLOVENSKU – INŠTITUCIONÁLNY A LEGISLATÍVNY RÁMEC	90
4.1 Inštitucionálny rámec rodovej rovnosti a rodovo vyvážený jazyk v SRN.....	90
4.2 Inštitucionálny a legislatívny rámec rodovej rovnosti a rodovo vyvážený jazyk v Rakúsku	94
4.3 Inštitucionálny a legislatívny rámec rodovej rovnosti a rodovo vyvážený jazyk vo Švajčiarsku.....	99
4.4 Inštitucionálny a legislatívny rámec rodovej rovnosti a rodovo vyvážený jazyk na Slovensku.....	103
5 INKLUZÍVNY/RODOVO VYVÁŽENÝ JAZYK V SLOVENSKOM A NEMECKOM JAZYKOVOM PROSTREDÍ ...	111
5.1 Inkluzívny/rodovo vyvážený jazyk v slovenskom jazykovom prostredí	111

5.1.1 Generické maskulínium v systéme slovenského jazyka.....	111
5.1.2 Postoje anázory na používanie generického maskulína v slovenskom jazyku.....	112
5.1.3 Nahrádzanie generického maskulína a uplatňovanie rodovej rovnosti v slovenčine – prístupy a stratégie.....	115
5.1.4 K použitiu rodovo vyváženého slovenského jazyka v oblasti práva	121
5.2 Inkluzívny /rodovo vyvážený jazyk v nemeckom jazykovom prostredí	128
5.2.1 Generické maskulínium v systéme nemeckého jazyka.....	128
5.2.2 Postoje a názory na používanie generického maskulína v nemeckom jazyku	132
5.2.3 Nahrádzanie generického maskulína a uplatňovanie rodovej rovnosti v nemčine – prístupy a stratégie.....	144
6 KORPUSOVÁ ANALÝZA NEMECKÝCH A SLOVENSKÝCH TEXTOV V NEMECKOM REFERENČNOM KORPUSE DEREKO A V SLOVENSKOM NÁRODNOM KORPUSE	155
6.1 Teoreticko-metodologické východiská.....	155
6.2 Ciele a úlohy práce	157
6.3 Korpusová analýza textov v Nemeckom referenčnom korpuse DeReKo.....	159
6.3.1 Východiská, cieľ a metodológia výskumu.....	159
6.3.2 Výsledky vyhľadávania na báze korpusovej analýzy textov nemeckých, rakúskych, švajčiarskych novín a všetkých verejne dostupných korpusov tzv. W – archívu nemeckého písaného jazyka (okrem Wikipédie a nových akvizícií).....	170
6.3.3 Zhrnutie a interpretácia výsledkov korpusovej analýzy textov v Nemeckom referenčnom korpuse DeReKo	205
6.4 Korpusová analýza textov v Slovenskom národnom korpuse.....	212
6.4.1 Východiská, cieľ a metodológia výskumu.....	212
6.4.2 Výsledky korpusovej analýzy textov v podkorpuse publicistických textov prim-8.0-public-inf v Slovenskom národnom korpuse	223
6.4.3 Zobrazenie výsledkov v tabuľkách.....	266
6.4.4 Zhrnutie a interpretácia výsledkov korpusovej analýzy textov v Slovenskom národnom korpuse.....	271
ZHRNUTIE.....	277
ZÁVER	288
ZUSAMMENFASSUNG.....	298
POUŽITÁ LITERATÚRA.....	303
PRÍLOHY	317

ZOZNAM TABULIEK

Tabuľka 1: Návrh na zavedenie štyroch rodov v nemčine (de Sylvain – Balzer, 2008)	135
Tabuľka 2: Výskyt rodovo vyvážených označení osôb v korpuse textov nemeckého denníka Süddeutsche Zeitung (1992 – 2019)	179
Tabuľka 3: Najfrekventovanejšie rodovo vyvážené označenia osôb v podkorpuse textov archívu nemeckého denníka Süddeutsche Zeitung (1992 – 2019)	179
Tabuľka 4: Výskyt rodovo vyvážených označení osôb v korpuse textov denníka Die Presse (1991 – 2019)	186
Tabuľka 5: Najfrekventovanejšie rodovo vyvážené označenia osôb v podkorpuse textov archívu denníka Die Presse (1991 – 2019).....	186
Tabuľka 6: Výskyt rodovo vyvážených označení osôb v korpuse textov denníka Tages-Anzeiger (1996 – 2019).....	193
Tabuľka 7: Najfrekventovanejšie rodovo vyvážené označenia osôb v podkorpuse textov archívu denníka Tages-Anzeiger (1996 – 2019).....	193
Tabuľka 8: Zviditeľnenie rodu v podkorpuse všetkých verejne dostupných textov: W-ohne N_ohne Wikipedia-öffentlich - alle öffentlichen Korpora des Archivs W (bez nových akvizícií a Wikipédie).....	201
Tabuľka 9: Najfrekventovanejšie rodovo vyvážené označenia osôb v podkorpuse všetkých verejne dostupných textov: W-ohne N_ohne Wikipedia-öffentlich - alle öffentlichen Korpora des Archivs W (bez nových akvizícií a Wikipédie).....	202
Tabuľka 10: Výskyt rodovo vyvážených označení osôb v korpusoch textov denníkov Süddeutsche Zeitung, Die Presse, Tages-Anzeiger a vo všetkých verejne dostupných korpusoch W-archívu písaného jazyka v komparácii	203
Tabuľka 11: Najfrekventovanejšie rodovo vyvážené označenia osôb v podkorpusoch textov denníkov Süddeutsche Zeitung, Die Presse, Tages	

Anzeiger a vo všetkých verejne dospelých korpusoch W-archívu písaného jazyka v komparácii 204

Tabuľka 12: Dvojité označenia osôb v celom znení s koncovkou v jednotnom čísle prehľad výskytu v SNK: prim-8.0-public-inf..... 267

Tabuľka 13: Dvojité označenia osôb v celom znení s koncovkou v množnom čísle prehľad výskytu v SNK: prim-8.0-public-inf..... 267

Tabuľka 14: Označenia osôb v celom znení s lomkou s koncovkami v jednotnom čísle prehľad výskytu v SNK: prim-8.0-public-inf..... 268

Tabuľka 15: Označenia osôb v celom znení s lomkou s koncovkami v množnom čísle prehľad výskytu v SNK: prim-8.0-public-inf..... 268

Tabuľka 16: Označenia osôb s koncovkou v jednotnom čísle za lomkou – prehľad výskytu v SNK: prim-8.0-public-inf 269

Tabuľka 17: Označenia osôb s koncovkou v množnom čísle za lomkou – prehľad výskytu v SNK: prim-8.0-public-inf 269

Tabuľka 18: Dvojité označenia osôb v celom znení v jednotnom a množnom čísle v komparácii – prehľad výskytu v SNK: prim-8.0-public-i 269

Tabuľka 19: Označenia osôb s lomkou v komparácii – prehľad výskytu v SNK: prim-8.0- 270

Tabuľka 20: Dvojité označenia osôb v celom znení a označenia s lomkou v komparácii prehľad výskytu v SNK: prim-8.0-public-inf 270

ZOZNAM OBRÁZKOV

Obrázok 1: Hodnotenie krajín EÚ podľa indexu rodovej rovnosti v EÚ - pozícia Slovenska, Nemecka a Rakúska	63
Obrázok 2: Hodnotenie miery zamestnanosti a príjmu žien a mužov.....	64
Obrázok 3: Ciele horizontálnych princípov – Operačné programy Európskych štrukturálnych a investičných fondov 2014-2020	105

ÚVOD

Rodová problematika stojí už niekoľko desaťročí v centre záujmu rodových štúdií. Premietla sa aj do jazykovedy, kde sa ako nový prúd pod názvom „feministická lingvistika“ usilovala vymedziť miesto medzi ostatnými lingvistickými disciplínami. Pod vplyvom feminizmu a rodovo zameraných výskumov v USA a krajinách západnej Európy sa začali skúmať odlišnosti vo vyjadrovaní a komunikácii oboch pohlaví a neskôr aj rodová asymetria v jazyku, ktorá sa spájala s prevládajúcim používaním tvarov mužského rodu. Začalo sa poukazovať na to, že maskulína asociujú „mužskosť“, pričom tento jav mnohí vnímali ako znak nadradenosti v jazyku alebo dokonca rodovú diskrimináciu.

Teoretici feminizmu ponímajú dominanciu mužského rodu v jazyku ako androcentrizmus, ktorý je podmienený pohľadom na svet mužskými očami, následkom čoho je jazykový obraz sveta prezentovaný cez prizmu mužskej perspektívy. Obavy z rodovej diskriminácie v dôsledku androcentrizmu viedli k nastoľovaniu požiadaviek na zmenu a revidovanie jazykových noriem v rôznych jazykoch. Patrí medzi ne napríklad aj nemčina. Napriek tomu, že slovenčina ako slovanský jazyk má zakorenenú a zreteľne vyznačenú kategóriu gramatického rodu, aj na ňu začal doliehať vplyv západných lingvistických teórií, ktoré sa v posledných rokoch začali uplatňovať napr. aj v Česku a Poľsku, kde vyvolávajú stále ostré diskusie i polemiky.

Predkladaná monografia sleduje skúmaný fenomén nielen na pozadí zmien v jazyku pod vplyvom prúdov feministickej a genderovej lingvistiky, ale aj v kontexte európskej rodovej politiky a stratégie *gender mainstreamingu*, a to kontrastívne¹ v slovenskom a nemeckom jazykovom prostredí. Práca nie je výlučne jazykovedná, ale interdisciplinárna, čo vyplýva najmä zo skutočnosti, že rodová problematika nie je ukotvená len v jazykovede, ale venuje sa jej pozornosť aj v rámci iných disciplín, ktoré na daný jav nazerajú cez prizmu *filozofie, práva, literárnej vedy, sociológie, politológie, sociálnej práce, psychológie* atď. Našou snahou je poskytnúť čo najkomplexnejší pohľad na skúmanú problematiku. Opierame sa preto o poznatky rôznych disciplín a pri bádani vychádzame najmä zo

¹ Kontrastívny: sledujúci rozdiely, odlišnosti pri nepříbuzných jazykoch, javoch a pod. (kontrastívna lingvistika - Slovník cudzích slov, Bratislava : SPN, 1997, s. 502).

skúseností nemeckých, slovenských a českých odborníkov a odborníkov v skúmanej oblasti (napr. Cviková, Juráňová, Kobová, Terkanič, Samelová, Tromel-Plötzová, Puschová, Valdová). Významní pre nás boli ale aj ďalší bádatelia, bádatelky, ktorí sa zaoberali problematikou jazyka a rodu z rôznych perspektív a zaujímali nás všetky ohlasy aj názory, ktoré odrážajú súčasný stav problematiky od odmietania rodovej rovnosti až po presadzovanie rodovo citlivého vyjadrovania.

Vzhľadom na uvedené skutočnosti sme rozčlenili monografiu na dve časti s intenciou poskytnúť symetrický náhľad na skúmaný jav v teoretickej aj empirickej rovine.

Prvá časť monografie analyzuje relevantné východiská vo vzťahu k téme. Poukazuje na terminológiu spätú s pojmom *gender/rod*, odkrýva vzťah medzi jazykom a rodom, poskytuje prehľad o genderových teóriách, oblastiach výskumu feministickej a genderovej lingvistiky, legislatíve, súčasnej genderovej/rodovej politike a jej nástrojoch s akcentom na *gender mainstreaming*, ako aj o aktuálnom stave diskusie ohľadom použitia rodovo vyváženého jazyka v slovenskom a nemeckom jazykovom prostredí.

Druhá časť monografie je venovaná skúmaniu rodovo vyváženého jazyka v nemeckom a slovenskom jazykovom prostredí. ***Primárnym cieľom je na príklade vybraných spôsobov/stratégií na rodovo vyvážené označenie osôb poukázať na uplatňovanie rodovo vyváženého jazyka v publicistickej oblasti a zistiť, či v tejto oblasti dochádza v slovenskom a nemeckom jazyku ku zmenám v súvislosti s používaním inkluzívneho, rodovo symetrického jazyka.*** Tento jav sledujeme na pozadí zmien v jazyku, ku ktorým dochádza *pod vplyvom feministickej a genderovej lingvistiky a v neposlednom rade aj v kontexte presadzovania zmien v súvislosti s politikou rodovej rovnosti a stratégiou gender mainstreamingu.*

Keďže diskusia týkajúca sa použitia rodovo symetrického jazyka v nemecky hovoriacich krajinách a na Slovensku má svoje špecifiká, skúmame tento jav so zreteľom na osobitosti vývoja problematiky a diskusie v slovenskom a nemeckom jazykovom prostredí. Zameriame sa na analýzu písaného jazyka v publicistickej oblasti a vychádzame pritom z faktu, že používanie jazyka publicistickej sféry nepodlieha žiadnej regulácii vo vzťahu k uplatňovaniu rodovo vyváženého jazyka na Slovensku ani v nemecky hovoriacich krajinách. So zreteľom na uvedené skutočnosti sme výskum rozdelili na dva nezávislé parciálne výskumy, pričom jedna oblasť výskumu je zameraná na skúmanie rodovo vyváženého jazyka v nemeckom